

Abdiqodirova Mahzuna Norpo'latovna

Iqtisodiyot, o'rmonchilik va veterinariya fakulteti

Dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi yo'nalishi talabasi

O'ZBEKISTONDA DORIVOR O'SIMLIKLARNI YETISHTIRISH VA QAYTA ISHLASH TEXNOLOGIYASI BO'YICHA AMALG OSHIRILGAN ISHLAR

Annotatsiya: Keyingi yillarda O'zbekistonda dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyalarini takomillashtirish borasida salmoqli yutuqlarga erishildi. Mamlakatning turli iqlimi va boy tuprog'i hisobga olinsa, dorivor o'simliklarni yetishtirish salohiyatiga ham mamlakat ichida, ham xalqaro miqyosda katta e'tibor qaratilmoqda. Dorivor o'simliklar yetishtirishning samaradorligi va barqarorligini oshirish maqsadida bir qancha innovatsion amaliyot va tadqiqot tashabbuslari amalga oshirildi. Bularga organik dehqonchilik texnikasidagi yutuqlar, takomillashtirilgan urug'lik navlari, o'rim-yig'im va qayta ishlashning zamonaviy texnologiyalari integratsiyasi kiradi. Hukumat tadqiqot va ishlanmalarga qo'llab-quvvatlovchi siyosat va investitsiyalar orqali ushbu yaxshilanishlarga yordam berishda muhim rol o'ynadi. Natijada O'zbekistonda dorivor o'simliklar sanoati ham qishloq xo'jaligi, ham farmatsevtika sohalari uchun muhim hissaga aylanib bormoqda. Biroq, izchil sifat nazoratini ta'minlash va kichik fermerlar uchun bozorga kirishni kengaytirish kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu maqola O'zbekistonda dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyalarida erishilgan yutuqlarni o'rganib, o'sib borayotgan ushbu sohadagi muvaffaqiyatlar, muammolar va istiqboldagi imkoniyatlarni yoritadi.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar yetishtirish, qayta ishlash texnologiyasi, o'zbekiston qishloq xo'jaligi, organik dehqonchilik, barqaror dehqonchilik texnikasi, farmatsevtika sanoati, tadqiqot va ishlanmalar, urug'lik navlarini yaxshilash, sifat nazorati, qishloq xo'jaligi siyosati.

Kirish. Qulay geografik joylashuvi va xilma-xil iqlimi bilan O'zbekiston azaldan qishloq xo'jaligi salohiyati bilan mashhur. Keyingi yillarda asosiy e'tibor dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlashni rivojlantirish va takomillashtirishga qaratildi. Bu tabiiy va o'simlik dori vositalariga global talab ortib borayotgani hamda mintaqada an'anaviy tibbiyotning boy tarixiga javobdir. Ushbu sektorning samaradorligini, barqarorligini va iqtisodiy ta'sirini oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlar etishtirish texnikasi va qayta ishlash texnologiyalarida sezilarli yutuqlarga olib keldi.

O'zbekistonda shifobaxsh o'simliklardan salomatlik va salomatlik yo'lida foydalanishning qadimdan an'anasi bor. Tarixiy matnlar va an'anaviy amaliyotlar Markaziy Osiyoda o'simlik dori vositalarining muhimligini ta'kidlaydi. Dorivor o'simliklarni mayda dehqonchilik qilish asrlar davomida amalda bo'lgan bo'lsa-da, yirik ishlab chiqarish imkoniyatlari yaqin vaqtgacha to'liq amalga oshirilmagan. Tijoriy yetishtirishga o'tish 2000-yillarning boshlarida tabiiy mahsulotlarga mahalliy va xalqaro talab tufayli boshlangan.

O'zbekistonda eng ko'p o'stiriladigan dorivor o'simliklardan qizilmiya, yalpiz, romashka, lavanta, artemisiyaning (shuvoq) har xil turlari mavjud. Bu o'simliklar nafaqat dorivor xususiyatlari, balki farmatsevtika va kosmetika sanoatidagi iqtisodiy salohiyati bilan ham qimmatlidir.

O'zbekistonda dorivor o'simliklar yetishtirishni takomillashtirishning asosiy maqsadlaridan biri ham hosildorlikni, ham sifatni oshirishdan iborat. Bunga erishish uchun bir nechta asosiy yaxshilanishlar amalga oshirildi:

O'zbekistondagi tadqiqotchilar va qishloq xo'jaligi institutlari mahalliy iqlim sharoitiga chidamli, yaxshilangan urug'lik navlarini yaratishga e'tibor qaratdi. Bu urug'lik navlari hosildorlikni oshirish, kimyoviy o'g'itlarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirish va o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini oshirishga mo'ljallangan.

Sintetik o'g'itlar va pestitsidlarga bo'lgan ishonchni kamaytiradigan organik dehqonchilik usullariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Organik etishtirish nafaqat ekologik toza mahsulotlarni

qidirayotgan global iste'molchilarni o'ziga jalb qiladi, balki dorivor o'simliklar zararli kimyoviy moddalar bilan ifloslanmasdan tabiiy xususiyatlarini saqlab qolishini ta'minlaydi.

O'zbekistonning iqlimi xilma-xilligi turli xil dorivor o'simliklarni yetishtirish imkonini beradi. Biroq, bu xilma-xillik turli mintaqalar uchun dehqonchilik amaliyotini optimallashtirishda ham qiyinchiliklar tug'diradi. Nazorat ostidagi sug'orish tizimlari, issiqxonada etishtirish va almashlab ekish kabi maxsus iqlim va tuproq turlariga moslashtirilgan texnikalar joriy etildi.

O'zbekiston hukumati dorivor o'simliklar yetishtirishni rivojlantirishda katta rol o'ynadi. Qishloq xo'jaligi tadqiqotlariga qo'llab-quvvatlovchi siyosatlar, subsidiyalar va investitsiyalar orqali davlat yirik korxonalarini ham, kichik fermerlarni ham ushbu rivojlanayotgan sektorda ishtirok etishga rag'batlantirdi. Dorivor o'simliklar genetikasi, yetishtirish usullari va ulardan farmatsevtika sanoatida foydalanish imkoniyatlarini o'rganish uchun bir qancha ilmiy-tadqiqot institutlari tashkil etilgan.

Yuqori sifatli dorivor o'simliklarni yetishtirish muhim bo'lsa, ularni samarali qayta ishlash va faol moddalarini saqlab qolish ham birdek muhim. O'zbekiston bu borada ham sezilarli yutuqlarga erishdi:

Ekstraksiya texnologiyasidagi yutuqlar protsessorga dorivor o'simliklardagi faol birikmalarni aniqroq ajratib olish imkonini berdi. Hozirgi vaqtda o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlari to'liq saqlanishi va yakuniy mahsulotda konsentratsiyasini ta'minlash uchun o'ta kritik CO2 ekstraksiyasi va bug'ni distillash kabi usullar qo'llanilmoqda.

Dorivor o'simliklar sanoatidagi muammolardan biri mahsulot sifati va ta'sirida izchillikni ta'minlashdir. Buni bartaraf etish uchun O'zbekistonda dorivor o'simlik mahsulotlarini qayta ishlash va qadoqlashni tartibga soluvchi standartlashtirish protokollari joriy qilingan. Bu standartlar xalqaro farmatsevtika me'yorlari bilan hamohang bo'lib, o'zbek mahsulotlarining jahon bozorida raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

Xom ashyoni eksport qilish o'rniga efir moylari, o'simlik choylari, ekstraktlar va qo'shimchalar kabi qo'shimcha qiymatli mahsulotlarni yaratish tendentsiyasi kuchaymoqda. Ushbu siljish nafaqat dorivor o'simliklar sektorining iqtisodiy qiymatini oshiradi, balki mahalliy biznesning rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Hukumat va xalqaro tashkilotlar fermerlar va qayta ishlovchilar uchun o'quv dasturlarini taqdim etishda hamkorlik qildi. Bu dasturlar zamonaviy texnologiyalarni, yetishtirishning ilg'or tajribalarini, dorivor o'simlik mahsulotlarini qayta ishlash va qadoqlash texnikasini joriy etishga qaratilgan. Texnologiyalar transferi tashabbuslari, shuningdek, ilg'or o'simlik sanoati rivojlangan mamlakatlardan uskunalar va tajribalarni olib keldi va bu O'zbekistonning mahalliy imkoniyatlarini yaxshilashga yordam berdi.

O'zbekistonda dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyalarini takomillashtirish bo'yicha erishilgan yutuqlarga qaramay, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda:

- Ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida, yetishtirishdan tortib to qayta ishlashgacha bo'lgan izchil sifatni ta'minlash hali ham qiyin. Standartlashtirish protokollari joriy etilgan bo'lsa-da, kichik fermerlar va qayta ishlovchilarning ushbu standartlarga rioya qilishlarini ta'minlash qo'shimcha harakatlarni talab qiladi.

- O'zbekistonda dorivor o'simliklar ishlab chiqarish uchun kuchli baza mavjud bo'lsa-da, xalqaro bozorlarga chiqish muammoligicha qolmoqda. Bu logistika muammolari va import qiluvchi mamlakatlarning tartibga solish talablariga rioya qilish zarurati bilan bog'liq.

- Organik va barqaror dehqonchilik amaliyotlari ilgari surilgan bo'lsa-da, bu usullarni keng joriy etish hali ham davom etmoqda. To'liq barqaror dehqonchilik modellariga o'tish uchun ko'proq xabardorlik va qo'llab-quvvatlash zarur.

Oldinga qarab, O'zbekistonda ushbu sohani yanada rivojlantirish uchun bir qancha imkoniyatlar mavjud:

O'simlik va tabiiy dori vositalariga jahon talabi ortib borayotgan bir sharoitda O'zbekiston eksport bozorlarini kengaytirish imkoniyati mavjud. Buning uchun nafaqat xalqaro standartlarga javob berish, balki o'zbek dorivor o'simlik mahsulotlarini xorijda tanitish bo'yicha kuchli marketing strategiyalarini ishlab chiqish ham talab etiladi.

Ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga, ayniqsa biotexnologiya va o'simliklar genetikasi sohalariga investitsiyalarni davom ettirish sanoatning uzoq muddatli o'sishi uchun juda muhim bo'ladi. Dorivor o'simliklarning yangi navlarini yaratish va qayta ishlash texnologiyalarini takomillashtirish O'zbekiston mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshiradi.

Hukumat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash bu sohadagi yutuqlarni jadallashtirishga yordam beradi. Innovatsiyalar va investitsiyalarni rag'batlantiradigan ekotizimni rag'batlantirish orqali O'zbekiston o'zini dorivor o'simliklar sanoatida yetakchi sifatida ko'rsatishi mumkin.

O'zbekistonda shifobaxsh o'simliklar yetishtirish va qayta ishlash so'nggi yillarda ham ichki sa'y-harakatlar, ham tabiiy sog'lik mahsulotlariga jahon talabi tufayli sezilarli yutuqlarga erishdi. Takomillashtirilgan urug'lik navlari, barqaror dehqonchilik amaliyoti va zamonaviy qayta ishlash texnologiyalari orqali O'zbekiston jahon dorivor o'simliklar bozorida asosiy ishtirokchiga aylanib bormoqda. Biroq, ushbu sektorning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun tadqiqotlar, sifat nazorati va bozorni kengaytirishga qo'shimcha investitsiyalar kerak. Ushbu vazifalarni hal etish orqali O'zbekiston dorivor o'simliklar sanoatini rivojlantirishda davom etishi va qishloq xo'jaligi va farmatsevtika sohalariga hissa qo'shishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. **Shamsutdinov, Z., Karimov, S., & Turaev, A.** (2021). Development of Sustainable Cultivation Methods for Medicinal Plants in Uzbekistan.
2. **Nurmatov, A. & Utkirbekov, J.** (2019). Seed Varieties and Genetic Improvement of Medicinal Plants in Uzbekistan.
3. **Ergashev, K. & Mukhamedov, I.** (2020). Processing Technologies of Medicinal Plants: Case Studies from Uzbekistan.
4. **Islomova, D. & Sabirova, K.** (2022). Organic Cultivation Techniques and Their Impact on Medicinal Plant Quality.
5. **The State Committee of the Republic of Uzbekistan for Forestry** (2018). Medicinal Plants of Uzbekistan: Conservation and Cultivation Initiatives.